

Magdalena Kokosińska
Biblioteka
Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Łodzi

Student dojrzały w bibliotece akademickiej

Streszczenie: Artykuł skupia się na przedstawieniu dorosłych użytkowników bibliotek akademickich, dzieląc ich na dwie grupy — dojrzałych (40–55 lat), uczących się głównie na studiach magisterskich i podyplomowych, oraz seniorów (po 55 roku życia), którzy uczestniczą w zajęciach Akademii Wieku Dojrzałego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi. Przedstawia założenia procesu edukacji ustawicznej i w tym kontekście opisuje motywacje studentów do podjęcia nauki w wieku dojrzałym, cele, jakie chcą osiągnąć, a także rolę biblioteki akademickiej w idei uczenia się przez całe życie.

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, edukacja dorosłych, edukacja seniorów, Akademia Wieku Dojrzałego, czytelnicy, Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi

Wprowadzenie

Jako pracownik biblioteki akademickiej codziennie mam styczność ze studentami poszukującymi literatury do referatów, wystąpień, projektów czy obrony prac dyplomowych. Wielu z nich to typowe dzieci *kultury instant*¹ — chcą, by poszukiwana informacja była zwięzła, konkretna i podana szybko, najlepiej natychmiast. W niniejszym artykule chciałabym nawiązać do pewnej grupy „moich” czytelników, którzy nie zaliczają się do „pokolenia Y”. Często bowiem zapomina się, że studenci — to nie tylko młodzi ludzie. Warto pamiętać także o tych, którzy etap formalnej edukacji mają już dawno za sobą i po kilkunastu, bądź kilkudziesięciu latach wracają do szkół i na uczelnie, realizując tym samym ideę kształcenia się przez całe życie.

Według amerykańskiego statystyka Williama Demminga [...] *uczenie się nie jest koniecznością. Podobnie jak przeżycie*². W obliczu niezwykle szybkiego rozwoju wiedzy i umiejętności oraz procesów globalizacyjnych [...] *postulat uczenia się przez całe życie nabiera zupełnie innego znaczenia, ponieważ właściwie warunkuje zdolność krajów do gospodarczego przeżycia*³. W połowie XX w. w wielu krajach, w tym i w Polsce, większość ludzi przez długi czas pracowała w jednym miejscu, w tym samym zawodzie⁴. Obecnie takie rozwiązanie nie jest trafnym wyborem — dziesięć najczęściej poszukiwanych w roku 2010 zawodów nie istniało jeszcze w roku 2004⁵. Obecnie musimy być gotowi — jako pracownicy — do większej elastyczności, do

¹ Pojęcie „odnosi się do typowego dla naszych czasów życia w «natychmiastowości». Symbolem kultury jest triada: *fast food, fast sex, fast car*”. Zob. MELOSİK, Z. *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*. W: KWIECIŃSKI, Z., ŚLIWERSKI, B. (red.). *Pedagogika. Podręcznik akademicki*, Warszawa, 2010, t. 2, s. 71.

² *Lifelong Learning — możliwość czy konieczność?* [on-line]. Wirtualne Centrum Brokieringu Edukacyjnego, 2012 [Dostęp 25.04.2013 po zalogowaniu]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wcbe.pl/wideokurs-orientacja-lifelong-learning.124.html>.

³ Tamże.

⁴ BOCHNIARZ, P. (red.). *Raport o Kapitale Intelktualnym Polski* [on-line]. Warszawa, 2008 [Dostęp 25.04.2013]. Jak zachęcić Polaków do większej mobilności zawodowej?, s. 89. Dostępny w World Wide Web: <http://zds.kprm.gov.pl/przegladaj-raport-o-kapitale-intelektualnym>.

⁵ *Lifelong Learning...*, dz. cyt.

częstszych zmian rodzaju pracy, a nawet form zatrudnienia (umowy-zlecenia, umowy o dzieło czy kilkumiesięczne kontrakty, praca tymczasowa zamiast zatrudnienia na etat wciąż w tym samym miejscu). *Raport o Kapitale Intelktualnym* pokazuje jednak, że zaledwie 29% Polaków jest na takie zmiany gotowych⁶, a przecież dostęp do nowych zawodów, miejsc pracy będzie zarezerwowany właśnie dla tych, którzy elastycznie podejną do kwestii swoich kompetencji zawodowych. Z tego też względu tak ważne jest, by promować ideę edukacji permanentnej, mówić o jej zaletach, a wręcz o konieczności stałego dokształcania się.

Edukacja przez całe życie

Edukacja ustawiczna (*lifelong learning*) to ciągły proces, a nie pojedyncze, nieskoordynowane akty edukacyjne. *Proces edukacji nie kończy się w momencie uzyskania dyplomu czy też ukończenia szkoły. Chodzi o to, że skupienie się na różnych umiejętnościach [...] jest ważne w czasie wszystkich etapów trwania życia*⁷. Człowiek, który wciąż się uczy, rozwija w sobie ciekawość świata i innych ludzi, jest otwarty na nowości, szybciej się przystosowuje do zmian⁸. Ważną kwestią podejmowaną przy rozważaniu tego zagadnienia jest motywacja do edukacji. Do czynników motywujących z pewnością można zaliczyć nowe warunki ekonomiczne, organizację rynku pracy (w tym konieczność przekwalifikowania się), możliwości i wymagania globalizacji oraz integrację krajów Unii Europejskiej, a także postęp naukowo-techniczny⁹. O idei edukacji permanentnej często mówi się w kontekście osób dorosłych, których już nie dotyczy obowiązek szkolny, nierzadko są to osoby dojrzałe lub starsze. Ciągłe uczenie się może mieć wiele wymiarów: z kształceniem **formalnym** mamy do czynienia w instytucjach systemu edukacji (szkołach, uczelniach, placówkach kształcenia zawodowego itp.), z **pozaformalnym** (również planowym, zamierzonym i systematycznym), gdy uczestniczymy w różnych kursach i szkoleniach, natomiast kształcenie **nieformalne** to nauka odbywająca się w sposób spontaniczny — poprzez rozmowy z innymi ludźmi, sąsiadami, domownikami, członkami naszej społeczności lokalnej — dzięki temu zdobywane są nowe umiejętności, kształtują się postawy i przekonania. Należy tu też wspomnieć o takich źródłach, jak radio, telewizja, Internet¹⁰. W wypadku osób, o których piszę w niniejszym artykule, mamy do czynienia przede wszystkim z edukacją formalną, podejmowaną w średnim lub późnym wieku, ale nie do przecenienia jest także możliwość kształcenia nieformalnego, wynikającego z kontaktów z innym pokoleniem — ludźmi nieraz o dwie dekady młodszymi. Warto tu zauważyć, że tak naprawdę edukacja ta przebiega w obie strony — nie tylko starsi uczą się od młodszych, także młodzi ludzie mają szansę, by zdobyć doświadczenie, obcując na co dzień ze starszymi od siebie kolegami z roku.

Do pierwszej grupy, o której chcę wspomnieć, należą osoby (głównie pracujący w zawodzie nauczyciele), które w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi uzupełniają

⁶ BOCHNIARZ, P. (red.), dz. cyt.

⁷ *Orientacja lifelong learning w kontekście jednostki* [on-line]. Wirtualne Centrum Brokeringu Edukacyjnego, 2012 [Dostęp 25.04.2013 po zalogowaniu]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wcbe.pl/videokurs-orientacja-lifelong-learning.122.html>.

⁸ Zob. IWANOWSKI, S. (oprac.). *Kształć się przez całe życie*, Łódź, 2010, s. 6B–7B.

⁹ Por. WRÓBLEWSKA, W. *Konsekwencje założeń koncepcji edukacji ustawicznej dla autoedukacji. e-mentor* [on-line]. 2006, nr 5 [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/arttykul/index/numer/17/id/356>.

¹⁰ IWANOWSKI, S., dz. cyt., s. 7B–8B.

ją edukację o studia magisterskie bądź są słuchaczami studiów podyplomowych, rzadziej rozpoczynają studia pierwszego stopnia. To, co uderza na pierwszy rzut oka, to rzeczywista chęć do nauki w tej grupie czytelników. Szukają oni nie tylko odpowiedzi na pytania zadawane przez wykładowców, lecz także czytają książki popularno-naukowe dla przyjemności¹¹. Wbrew panującym stereotypom świetnie radzą sobie z katalogiem komputerowym (śmiem nawet twierdzić, że o niebo lepiej niż niektórzy młodzi ludzie...). Czasem trzeba poświęcić im więcej czasu, pokazać, jak wyszukiwać konkretne pozycje, jak się logować do swojego konta bibliotecznego, sprawdzać termin zwrotu książek czy też gdzie odnaleźć sygnaturę. Jednak w znakomitej większości raz nauczeni — zapamiętują wszystko i rzadko potrzebują takiej pomocy po raz kolejny. Co więcej, nierzadko zdarza się, że pomagają swoim kolegom i koleżankom, nieco zagubionym w bibliotece — w tym młodszym od siebie o 20–30 lat. To bardzo podnoszący na duchu widok, kiedy dojrzały czytelnik bez problemu radzi sobie z nową technologią (dla wielu jest nią komputer z dostępem do Internetu), mimo że na co dzień z niej nie korzysta. W takich chwilach naprawdę czuję się jak przewodnik, kiedy pomagam, tłumaczę, wyjaśniam. Bardzo lubię obserwować, jak moi studenci rozwijają skrzydła — daje to dużą satysfakcję i mnie, i im samym.

W wypadku osób dojrzałych decyzja o pójściu na studia często — jak mi się wydaje — jest bardziej świadoma niż u osób młodych, dla których nauka w szkole wyższej to tylko kolejny, naturalny etap w życiu. Czterdziesto- czy pięćdziesięciolatkiem, którzy z różnych powodów nie mieli możliwości, by dokończyć edukację, nierzadko są do tego obligowani przez instytucje, w których pracują. Owszem, część z nich potrzebuje po prostu tzw. papierka, ale naprawdę wiele osób chętnie się uczy, czerpie z tego dużą przyjemność, spełniając marzenia o dalszej edukacji, rozwijając pasje. Studenci często przychodzą parami lub trójkami, wspomagają się notatkami, ale nie wymagają podania wszystkiego „na tacy”, od razu. Są uprzejmi i nieco onieśmieleni. Często wywiązują się między nami rozmowy na tematy związane z szeroko pojętą kulturą, a także te dotyczące ich zmagania na uczelni, sukcesów i porażek. Są przejęci każdym zadaniem i każdym egzaminem, z zainteresowaniem szukają wyjaśnień dotyczących możliwości, jakie daje im katalog dzięki wyszukiwaniu złożonemu, chętnie przeglądają całe sterty książek, by wybrać te najbardziej przydatne. Z takimi osobami pracuje się bardzo przyjemnie, z dużym zaangażowaniem, bo naprawdę widać, że są zainteresowani zdobyciem konkretnej wiedzy. Wydaje mi się, że bardziej niż obecni dwudziestolatkiem są świadomi wartości edukacji przez całe życie, jej walorów. Obserwując niektórych przez dłuższy czas (dwa, trzy lata nauki), dochodzę do wniosku, że często zwiększa się także ich wiara we własne siły. Potwierdzają to badania, według których nieustanne poszerzanie horyzontów korzystnie wpływa na rozwój funkcji samooceny: poznawczej (gdy poznajemy granice swoich możliwości, a nawet je rozszerzamy, podejmując nowe wyzwania), instrumentalnej (gdy wiedzę o samym sobie bardziej świadomie wykorzystujemy do realizacji postawionych celów), motywującej (gdy coraz bogatszy staje się wachlarz sposobów na motywowanie siebie) oraz generatywnej (prowadzącej do zmian)¹².

Tym, co w dojrzałych użytkownikach biblioteki wydaje mi się bardzo ważne i wartościowe, jest to, że nie boją się pytać i prosić o pomoc. Mimo że często uzasadniają swoje prośby wyjaśnieniem: „Bo ja to nie z tej epoki jestem”, robią to z wdziękiem

¹¹ Jako biblioteka uczelniana nie mamy w zbiorach beletrystyki.

¹² *Orientacja lifelong learning...*, dz. cyt.

i uśmiechem. Dzięki swojej otwartości i ja, jako bibliotekarz, mam łatwiejsze zadanie. Zawsze mówię wszystkim czytelnikom (niezależnie od wieku), że jeśli tylko będą mieć jakieś pytania, mogą poprosić nas o pomoc, ale niewielu młodych z tego korzysta. Sądzę, że czują się zawstydzeni, wolą zasięgnąć rady koleżanki lub zastosować metodę prób i błędów niż zapytać bibliotekarza. Starsi od nich, dojrzały studenci, nie mają aż takich oporów. Dzięki temu mogę im wszystko po kolei wytłumaczyć, a ich wyszukiwanie jest bardziej efektywne, raczej nie zdarzają się sytuacje, w których mówią, że „nic tu nie ma”. Nie do przecenienia jest usłyszeć od takiego czytelnika, który wchodzi do biblioteki: „O, jak dobrze, że pani jest!”. To chyba najmiłsza część naszej pracy.

Studenci seniorzy

Drugą grupą studentów dojrzałych są słuchacze utworzonej w 2010 r. Akademii Wieku Dojrzałego (AWD) w WSP w Łodzi. Jednostka ta [...] *proponuje alternatywny sposób spędzania wolnego od pracy i obowiązków rodzinnych czasu dla osób powyżej 55 roku życia*¹³. Dwa z trzech głównych celów utworzenia akademii świetnie obrazują potrzebę edukacji ustawicznej wśród ludzi dojrzałych: zaspokojenie potrzeby samokształcenia oraz poszerzenie wiedzy i rozwój umiejętności¹⁴. Założyciele akademii akcentują również, że obecne pokolenie ludzi starszych jest inne, to znaczy w większym stopniu nie tylko zdaje sobie sprawę z własnych praw, lecz także częściej odczuwa potrzebę realizowania siebie i swoich pasji. Nierzadko osoby te musiały odłożyć w czasie spełnianie swoich marzeń czy aspiracji, a AWD daje im możliwość realizowania tego, co kiedyś przerwali¹⁵. Ludzie starsi chętni są do aktualizowania swojej wiedzy, ale także do poznawania nowych rzeczy, realizowania ambicji, ćwiczenia mózgu, który „zastygł”¹⁶, poznawania nowych osób. AWD daje swoim słuchaczom poczucie pełnego uczestnictwa w wydarzeniach w kraju i na świecie, nie pozwala na wykluczenie tej grupy ze społeczeństwa. W strukturze uczelni akademii zajmuje równorzędne miejsce w stosunku do innych jednostek, ponieważ [...] *stanowi naturalny sposób uzupełnienia oferty rynkowej*¹⁷. Według raportu opracowanego przez zespół Pawła Bochniarza¹⁸, indeks kapitału intelektualnego dla polskich seniorów jest najniższy wśród 16 krajów europejskich. Tym bardziej istotne wydaje się pobudzenie aktywności zawodowej i społecznej ludzi starszych¹⁹. Raport informuje także, że polscy seniorzy w wieku 55–64 lata w niewielkim stopniu korzystają z jakichkolwiek form kształcenia. Powoduje to, że są traktowani jak społeczny balast i wyrzucani na margines. Trzeba jednak przyznać, że wynika to w dużej mierze z braku odpowiedniej oferty edukacyjnej. Akademia Wieku Dojrzałego WSP z powodzeniem odpowiada na te potrzeby, organizując dla swoich słuchaczy wiele zajęć ruchowych i intelektual-

¹³ *Akademia Wieku Dojrzałego im. G.M. Fularskiej* [on-line]. [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: http://wsp.lodz.pl/Akademia_Wieku_Dojrzałego_-579-0.html.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Zob. wypowiedź prof. Jerzego Krzyszewskiego: SOB CZAK, P. *WSP — Akademia Wieku Dojrzałego* [on-line]. 2010 [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web:

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=dCplo1kkOc#!.

¹⁶ Por. wypowiedzi słuchaczy: SOB CZAK, P., dz. cyt.

¹⁷ Wypowiedź dr. Leszka Cezarego Szymańskiego: SOB CZAK, P., dz. cyt.

¹⁸ BOCHNIARZ, P. (red.). *Raport o Kapitale Intelektualnym Polski* [on-line]. Warszawa, 2008 [Dostęp 25.04.2013]. Indeks KI dla seniorów?, s. 124. Dostępny w World Wide Web:

<http://zds.kprm.gov.pl/przegladaaj-raport-o-kapitale-intelektualnym>.

¹⁹ Tamże, s. 127.

nych, takich jak lektorat języka angielskiego, wykłady o sztuce współczesnej, trening asertywności, warsztaty technik pamięciowych, konsultacje z lekarzami na temat chorób wieku późnego, zajęcia z nordic walking, wycieczki po mieście i regionie, a także zagraniczne.

Ważnym miejscem dla słuchaczy AWD jest także uczelniana biblioteka. Początkowo jako bibliotekarki miałyśmy wątpliwości, czy księgozbiór naukowy i popularnonaukowy zainteresuje naszych dojrzałych studentów, czy też ich zniechęci. Okazało się, że nasze obawy były bezpodstawne. Słuchacze korzystają z biblioteki na równych prawach z pozostałymi studentami i brak beletrystyki nie studzi ich zapału. Bardzo często szukają pozycji związanych z obsługą komputera — specjalnie dla nich biblioteka zakupiła kilka książek o tej tematyce, poleca je także osoba wykładająca na AWD technologię informacyjną. Słuchaczy interesuje także literatura psychologiczno-pedagogiczna, której u nas jest pod dostatkiem — często z ożywieniem dyskutują na te tematy między sobą, zasypując nas szczegółowymi pytaniami. Pomoc w wyszukiwaniu literatury dla osób tak bardzo zainteresowanych konkretnym zagadnieniem jest nie lada wyzwaniem. Ci, którzy mają rodzinę, chętnie wypożyczają książki z grami i zabawami, które mogą realizować ze swoimi wnukami. Widać tu dodatkowy atut idei *lifelong learning*, czyli zacieśnianie więzów rodzinnych, uczenie się przedstawicieli różnych generacji od siebie nawzajem oraz likwidację barier międzypokoleniowych.

Praca z ludźmi starszymi wymaga większej cierpliwości, wyrozumiałości i otwartości. Starość powszechnie kojarzy się głównie z ograniczeniami, negatywnymi przejawami zmian fizycznych i psychicznych, nieprzydatnością zawodową i koniecznością stałej opieki w zakresie zdrowia i warunków życia²⁰. Myślenie takie jest nie tylko krzywdzące dla osób starszych, ale także dla ogółu społeczeństwa. Zrozumienie, że przejście na emeryturę jest okresem trudnym w życiu każdego człowieka²¹ z pewnością pozwala na większą wyrozumiałość w stosunku do starszego czytelnika. W literaturze fachowej zwraca się uwagę na zmiany w osobowości zachodzące pod wpływem wieku, w tym negatywne: zwiększony upór, narastający despotyzm, brak elastyczności w myśleniu²². Z drugiej strony mamy do czynienia z ludźmi mającymi do siebie większy dystans, potrafiącymi korzystać z doświadczenia życiowego, co może się przejawiać (jak wspominałam wcześniej) dobrymi kontaktami z młodszymi kolegami-studentami. Ci czytelnicy przychodzą do biblioteki wiedząc, czego chcą. Potrzebują jedynie pomocy w znalezieniu literatury lub/i „poskromieniu” komputera z katalogiem on-line. Odpowiednie podejście do seniora zawsze musi jednak wiązać się z szacunkiem — trzeba po prostu nauczyć się pracować z osobami starszymi. *Ich potrzeby życiowe i intelektualne z biegiem czasu nieco się zmieniły, ale nie można ich traktować jak dzieci czy jako osoby nie w pełni sprawne intelektualnie*²³, mają bowiem społeczeństwu wiele do zaoferowania: wiedzę, doświadczenie i (wspominany wcześniej) kapitał intelektualny²⁴.

²⁰ BUGAJSKA, B. Edukacja w „trzecim wieku” w kontekście interdyscyplinarnych rozważań nad starością. *Zeszyty Naukowe Forum Młodych Pedagogów* 2008, nr 1–2, s. 260.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 265.

²³ BORECKA, I. Uczestnictwo seniorów w kulturze. *Poradnik Bibliotekarza* 2007, nr 1, s. 5.

²⁴ KOSOWIEC-PLACEK, M. Seniorzy jako odbiorcy informacji. *Przegląd Biblioteczny* 2010, nr 3, s. 329.

Lubię wielu moich czytelników, i tych młodych, i tych trochę starszych, ale często łatwiej mi się porozumieć z tą drugą grupą. Być może dlatego, że sama również należę do osób, które lubią się uczyć, dowiadywać nowych rzeczy, sprawdzać, poszukiwać, rozmawiać. Studenci dojrzały to ciekawa grupa czytelników, którym warto poświęcić swoją uwagę i czas. Efekty mojej pracy, jako bibliotekarza, najłatwiej zauważam chyba właśnie wśród nich — ci czytelnicy często wracają, by opowiedzieć, jak sobie poradzili na kolokwium czy podziękować za pomoc w doborze książek do egzaminu. Utwierdzam się wtedy w przekonaniu, że dobrze wybrałam zawód.

Bibliografia:

1. *Akademia Wieków Dojrzałego im. G.M. Fularskiej* [on-line]. [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: http://wsp.lodz.pl/Akademia_Wiekow_Dojrzałego_-579-0.html.
2. BOCHNIARZ, P. (red.). *Raport o Kapitale Intelktualnym Polski* [on-line]. Warszawa, 2008 [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://zds.kprm.gov.pl/przehladaj-raport-o-kapitale-intelektualnym>.
3. BORECKA, I. Uczestnictwo seniorów w kulturze. *Poradnik Bibliotekarza* 2007, nr 1, s. 3–6.
4. BUGAJSKA, B. Edukacja w „trzecim wieku” w kontekście interdyscyplinarnych rozważań nad starością. *Zeszyty Naukowe Forum Młodych Pedagogów* 2008, nr 1–2, s. 259–274.
5. IWANOWSKI, S. (oprac.). *Kształć się przez całe życie*. Łódź, 2010. ISBN 978-83-932020-0-3.
6. KOSOWIEC-PLACEK, M. Seniorzy jako odbiorcy informacji. *Przehląd Biblioteczny* 2010, nr 3, s. 322–332.
7. *Lifelong Learning — możliwość czy konieczność?* [on-line]. Wirtualne Centrum Brokeringu Edukacyjnego, 2012 [Dostęp 25.04.2013 po zalogowaniu]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wcbe.pl/videokurs-orientacja-lifelong-learning,124.html>.
8. MELOSİK, Z. Kultura popularna jako czynnik socjalizacji. W: KWIECIŃSKI, Z., ŚLIWERSKI, B. (red.). *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Warszawa, 2010, t. 2, s. 68–93.
9. *Orientacja lifelong learning w kontekście jednostki* [on-line]. Wirtualne Centrum Brokeringu Edukacyjnego, 2012 [Dostęp 25.04.2013 po zalogowaniu]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wcbe.pl/videokurs-orientacja-lifelong-learning,122.html>.
10. SOBCZAK, P. *WSP — Akademia Wieków Dojrzałego* [on-line]. 2010 [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=dCploi1kkOc#!.
11. WRÓBLEWSKA, W. Konsekwencje założeń koncepcji edukacji ustawicznej dla autoedukacji. *e-mentor* [on-line]. 2006, nr 5 [Dostęp 25.04.2013]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/17/id/356>.

Nota redakcyjna: skrócona wersja artykułu ukaże się w „Bibliotekarzu” 2013, nr 5.

Kokosińska, M. Student dojrzały w bibliotece akademickiej. W: *Biuletyn EBIB* [online] 2013, nr 4 (140), *Biblioteki uczelni niepublicznych i ich problemy* [Dostęp: 30.05.2013] Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.pl/images/stories/numery/140/140_kokosinska.pdf.
ISSN 1507-7187.